

i lokalnih srpskih pobunjenika, koji su, neovisno o hrvatskim i međunarodnim mirovnim inicijativama, uporno odbijali reintegraciju područja pod vlastitim nadzorom u hrvatski ustavno-pravni poredak, priželjkujući sjedinjenje sa srbijanskom maticom i samoproglašenom Republikom Srpskom u BiH. Autor nadalje prikazuje tijek hrvatskih vojno-redarstvenih operacija “Bljesak” i “Oluja” iz 1995., kojima je prostor tzv. Republike Srpske Krajine definitivno oslobođen, a dotiče se i Daytonskoga sporazuma iz studenoga iste godine, čijim su sklapanjem završili međunacionalni sukobi u BiH. Na kraju poglavlja obrađena su i zbivanja vezana uz mirnu reintegraciju hrvatskoga Podunavlja od 1995. do 1998. godine.

U zaključnom osvrtu (str. 317. – 349.) na hrvatskom i engleskom jeziku autor ukratko ponavlja prethodno iznesene tvrdnje, donoseći opći pregled borbe hrvatskoga naroda za vlastitu neovisnu državu od ranoga srednjeg vijeka do 90-ih godina XX. stoljeća.

Završni dio knjige čini 30 priloga (str. 353. – 459.), uglavnom prijepisa relevantnih dokumenata iz prve polovine 1990-ih po autorovu izboru, poput primjerice Zakona o društvenim organizacijama i udruženjima građana u SR Hrvatskoj, Zakona o grbu, zastavi i himni Republike Hrvatske te zastavi i lenti predsjednika Republike Hrvatske, Ustava Republike Hrvatske, Deklaracije o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske, Povelje o pravima Srba i drugih nacionalnosti u Republici Hrvatskoj.

Moguće je zaključiti da promatrano djelo svojom kompleksnošću, temeljitošću i posebnice autorovim korektnim pristupom pojedinim istraživačkim problemima odskače od sličnih pokušaja sinteza koji su unatrag nekoliko godina veoma prisutni u hrvatskoj historiografiji. Upravo stoga knjigu Nevja Šetića valja osobito pozdraviti te je ujedno preporučiti budućim istraživačima i zainteresiranoj javnosti.

SLAVEN RUŽIĆ

Kultura sjećanja: 1991. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti, ur. Tihomir Cipek, Naklada Disput, Zagreb, 2011., 394 str.

Knjiga koju prikazujem zbornik je radova u kojem su politolozi, komunikolozi, filozofi i ostali stručnjaci izložili svoja istraživanja kulture sjećanja. Podijeljena je u četiri dijela: 1. Teorije sjećanja i politička legitimacija, 2. Studije slučaja (kontekst sjećanja na rat u SFRJ te međusobnih percepcija nacije), 3. Nacije i sjećanja u Bosni i Hercegovini, 4. Udžbenici povijesti historiografija.

Urednik zbornika Tihomir Cipek u radu “Povijest uzvraća udarac. Nacija i demokratska legitimacija” kulturu sjećanja shvaća kao nešto od temeljne važnosti za čovjeka i njegovu sudbinu. Zajednička pamćenja skupine ljudi sjedinjuju se u jedno kolektivno sjećanje, što je krucijalno za definiranje međusobnog osjećaja pripadnosti, a time i za formiranje nacije. Autor ističe mišljenje da nije svako sjećanje ujedno i povijesno sjećanje, tj. da određena skupina ili pojedinci posjeduju sjećanje, no ono ne mora nužno biti potpuno vjeran prikaz onoga što se dogodilo.

Sjećanje i povijest imaju značajnu međusobnu korelaciju, no nikako nisu jedan te isti pojam. Kultura sjećanja koja se nameće ako je povijest sustavno izložena neobjektivnom i oktroiranom interpretiranju nerijetko je veoma pristrana. S obzirom na to da kultura sjećanja implicira daljnji razvitak društva, nalazimo potpuno opravdanim preispitivanje i same

kulture i tumačenja povijesnih zbivanja. Bit ideje sadržana je u sljedećem citatu: "Stoga ne treba živjeti opterećen prošlošću, nego prošlost treba kritički istražiti i prikazati, ukratko, treba ovladati prošlošću, a ne dopustiti da ona ovlada sadašnjosti."

U radu Nebojše Petrovića i Milene Dulanović "Dometi i ograničenja ličnih sećanja u osvetljavanju traumatične prošlosti" nalazimo konkretan slučaj preispitivanja kulture sjećanja u ratovima na području bivše SFRJ. Prisutna su tri glavna motiva odnosno ideje: 1. poslijeratno građenje mira i prevencija budućih konflikata, 2. ideja da istina umiruje želju za osvetom, 3. vjera u terapijski učinak koji žrtvama, ali i počiniocima, donosi iznošenje istine. Međutim tekst sugerira da su dometi takva sjećanja ograničeni subjektivnošću pristupa, koja može biti pojačana ovisno o proživljenom traumatičnom iskustvu osobe, ali i obrazovanju, osobnim stavovima, sredini u kojoj živi itd. Glavna sugestija koja se provlači kroz rad jest da je za građenje budućega mira ipak važniji zaborav, jer oslobađa krivnje i osvete, te svojevrzne dužnosti i obveze sjećanja i poistovjećivanja. Suočavanje s prošlošću kontekstualizira stvari i traga za istinom; zaborav ne traga za istinom, ali dopušta svemu da izbljedi i nestane.

Rad Brigitte Malenice "Iz tamnice u državotvorni raj" bavi se mitom o partizanstvu i bratstvu i jedinstvu kao temeljnoj dogmi u kojoj "narod" i država pronalaze svoju prošlost, koja se u godinama rata okrenula u negativan kontekst. Jedan od poznatijih primjera možemo naći u Memorandumu Srpske akademije nauka i umetnosti, obrađenom u radu Nebojše Blanuše "Sablast Jugoslavije: delegitimiranje političke zajednice putem teorija zavjera". U radu se iznosi iskonstruirana zavjera Hrvata i Komunističke partije Jugoslavije protiv Srba. Narativ žrtve postaje središnji dio velikosrpske propagandne djelatnosti. Propagandna mašinerija obiju sukobljenih strana nameće određenu viziju trenutnih zbivanja. U Hrvatskoj često nalazimo fraze tipa "uskrs Hrvatske", "uskrs slobode" te izlazak iz mučeništva i tamnice bivšega sistema zajedno s HDZ-om, ne kao strankom nego nacionalnim pokretom. Također se događa prozivanje, napadanje i optuživanje neistomišljenika za izdaju te se u takvim okolnostima politički uspjeh čini jednostavnijim.

Božo Skoko u studiji "Moć stereotipa: Srbi o Hrvatima – prije, za vrijeme i nakon sukoba" donosi podatke istraživanja o predrasudama prije i nakon rata o međusobno zaraćenim stranama. S obzirom na uvjete, karakteristike dolaze do izražaja, odnosno postaju naglašenije s obzirom na kontekst vremena. Primjerice Srbi o Hrvatima misle da su čišći, inteligentniji, kulturniji i vredniji, ali i sebičniji, podmukli, neiskreni te da ne vole druge narode znatno više nego što su to mislili prije rata. S vremenom su se stavovi jednih o drugima međusobno ublažili, iako se nepovjerenje osjeća i u zadnjoj studiji, objavljenoj 2010. godine.

U radu Stjepana Matkovića "Povijesne teme u programima hrvatskih političkih stranaka: 1989. – 1990." govori se o odmicanju od jedinstvenog povijesnog narativa, gdje NOB prestaje biti ishodištem historijskoga referentnog događaja, a javni prostor postaje otvoreniji za iznošenje programa stranaka i njihovih povijesnih interpretacija. Svaka nova stranka donosi svoju priču o nastajanju pozivajući se na određene događaje u povijesti, kao što se npr. Hrvatska seljačka stranka povezuje s politikom Stjepana Radića, Hrvatska stranka prava s Antom Starčevićem, Hrvatska narodna stranka s idejama i političarima hrvatskoga proljeća itd. Rad pokazuje kako je pokret-stranka HDZ svojom politikom općega pomirenja te okupljanja svih Hrvata u samostalnu državu dobio najviše potpore.

U radu Snježane Koren "Korisna prošlost" prikazuje se koji je povijesni narativ uzet kao novi službeni, za što autorica donosi primjer deklaracija Hrvatskoga sabora (o Domovinskom ratu, Oluji) koje imaju funkciju stvaranja utemeljiteljskoga mita hrvatske države, a time prisilno i svih njenih stanovnika.

U zadnja dva rada ovog dijela knjige, "Drugi-strani-neprijatelj" Gorana Gretića i "Identitet i drugi" Maje Jelić, vraćamo se na pitanje o našoj percepciji drugih jer druge stavlja izvan "našega" konteksta, pa to generira podjelu, što u određenim situacijama može dovesti do sukoba.

Drugi dio knjige sadrži četiri studije slučaja. U studiji "Propaganda protiv istine: slike rata u medijima 1991. godine" argumentira se da je rat na teritoriju bivše Jugoslavije bio pomno isplaniran, a započet je medijskim ratom i propagandom, koji su stvorili osjećaj neizbježnosti oružanoga sukoba. Autor Igor Kanižaj donosi primjeren citat jednog totalitarnog političara: "... mogu psihološki uništiti neprijatelja prije nego što se vojska uopće pokrene; mjesto artiljerije zauzet će propaganda, kada neprijatelj bude u potpunosti demoraliziran iznutra, bit će dovoljan jedan udarac." Nekoliko medijski popraćenih događaja, kao što su pad Vukovara 1991., bombardiranje sarajevske tržnice 1995. te pokolj u albanskom selu Račku 1999., izazvali su u međunarodnoj zajednici zanimanje za rat u bivšoj Jugoslaviji te potaknuli njenu intervenciju.

Rad Gordane Đerić "Velike priče i mit o postkomunizmu – sećanje na Zorana Đinđića" tematizira kulturu sjećanja u Srbiji prije i nakon Zorana Đinđića kao premijera Srbije koji je mit o srpskoj žrtvi sveo u realne okvire te primirio srpsku agresivnu politiku. Iduće dvije studije slučaja prikazuju promjenu imena gradskih trgova i ulica ovisno o vremenu i vlasti radi promjene službene povijesti i sjećanja građana. To se dogodilo i s Meštrovićevim paviljonom, čime se bavi rad Vjerana Pavlakovića "Sukob, komemoracije i promjene značenja: Meštrovićev paviljon kao prijeporno mjesto sjećanja". Poslije preimenovana zgrada, originalno sagrađena u čast Petra I. Karađorđevića, služila je jedno vrijeme čak i kao vjerski objekt, džamija, a danas ima galerijsku kulturnu namjenu. Sam je trg nekoliko puta mijenjao ime, a zadnja je promjena Trga hrvatskih velikana u novo-staro ime Trg žrtava fašizma. Slično se dogodilo i s banjalučkim ulicama, koje su, među ostalim, prošle ne samo preimenovanje nego i rušenje nekih objekata koji nisu odgovarali novijoj slici povijesti, što je opisano u radu Armine Galijaš "Sjećanje ili zaborav kroz preimenovanja, rušenja i gradnju". Poznata džamija Ferhadija minirana je i srušena sa zemljom, kao i ostali spomenici "tuđe", nesrpske kulture, čime se ne narušava samo povijesno sjećanje nego i civilizacija općenito.

Poseban dio knjige zauzimaju radovi o kulturi sjećanja u Bosni i Hercegovini te povezivanju nacionalnoga i vjerskoga identiteta, čime se bavi rad Đenite Sarač Rujanac naslova "Položaj vjerskih zajednica i njihova djelatnost tokom 1980-ih godina u Bosni i Hercegovini". Polazi se od teza da su Bošnjaci imali miroljubiviju i antišovinstičku politiku. Diskurs koji se primjenjivao u bosansko-muslimanskim zajednicama tek je krajem 1980-ih počeo pokazivati znakove nacionalističkoga karaktera i želje za ujedinjenjem, a projekcija Bosanaca kao muslimana postaje njihov vezivni element, te se počinje pozivati na tu prošlost kao specifikum koji ih razlikuje od ostalih naroda u BiH. U radu Šaćira Filandre "Politika imena: od Muslimana do Bošnjaka" prikazan je proces oblikovanja bošnjačkoga identiteta. Iako su po teritorijalnoj kategoriji svi stanovnici Bosne zapravo Bosanci, terminom Bošnjak izražava se specifično bosanski muslimanski identitet nužan u međunarodnoj obrani vlastitog suvereniteta. Povijesno sjećanje bošnjačke naracije koje se provlači kroz radove Sabine Veladžić "Kretanje ka nultoj točki – politički narativ SDA 1990. – 1992. kao temelj kulture sjećanja Bošnjaka" i Amre Čusto "Bliska prošlost i nova sjećanja" ocrta temelj na kojem se gradi narodni mit Bošnjaka od srednjovjekovne tradicije slobodne banovine i kraljevstva Kotromanovića, bogumila i Crkve bosanske, osmanskoga razdoblja, pa sve do oslobodilačkoga rata protiv agresora u 1990-ima. Radom Envera Kazaza "Poetika svjedočenja i otpora", u kojem se obrađuje književnost i društveno pamćenje u BiH, završava predzadnji dio zbornika.

Znanstvena reakcija na pogrešne tvrdnje nije samo moguća nego i nužna radi obrane budućih generacija. Naslov rada Dubravke Stojanović "Eksplozivna naprava s odložnim dejstvom. Slika ratova 90-ih u srpskim udžbenicima povijesti" upućuje na agresivnu perspektivu tumačenja povijesti u školskim knjigama. Udžbenici su proučavani kroz duže razdoblje, konkretno u srpskom slučaju od 1993. do 2005. godine. Nejasnim prikazivanjem granice Srbije, preuveličanim žrtvama Srba u NDH te iskonstruiranim pričama o urotama protiv Srba učenici nisu mogli dobiti adekvatnu sliku o svojoj državi kroz povijest te im je, nažalost, usađena paradigma žrtve i stalne opasnosti za koju postoji određena šansa da je, barem djelomično, prenesu na buduće naraštaje. Hrvatski udžbenici pate od sličnog kompleksa, o čemu se govori u radu Damira Agičića "Prikaz postanka suvremene Republike Hrvatske u hrvatskim udžbenicima povijesti za osnovnu školu". Pokazano je kako se planski stvara narativ da su Hrvati sve od unije s Ugarskom preko Habsburške Monarhije do Jugoslavije isključivo žrtve, a stradanja drugih naroda opisuju se u nekoliko rečenica i spominju kao opravdana reakcija hrvatske strane ili oslobođanje okupiranoga prostora. Upletanje vlasti u školski povijesni program smanjuje se nakon 2000-ih u obje zemlje, pa je tumačenje povijesti u udžbenicima prepušteno objektivnosti stručnjaka.

Knjiga našoj javnosti predstavlja novo polje analize sjećanja. Pokazuje kako taj fenomen ima funkciju u legitimiranju ili delegitimiranju određenog političkog poretka. Radi se o knjizi koja je za ove prostore značajan doprinos kulturi sjećanja te postavlja standarde razvoja društveno-humanističkih znanosti. S obzirom na to da kultura sjećanja ima važno mjesto u konstrukciji nacionalnoga identiteta, smatram da je bavljenje tim fenomenom zalag za tolerantniju budućnost.

VLADIMIR HUNJAK ŠTULA

Franko DOTA, *Zaraćeno poraće. Konfliktni i konkurentski narativi o stradanju i iseljavanju Talijana Istre*, Srednja Europa, Zagreb, 2010., 222 str.

Knjiga Franka Dote *Zaraćeno poraće. Konfliktni i konkurentski narativi o stradanju i iseljavanju Talijana Istre* izašla je početkom 2010. u izdanju nakladničke kuće Srednja Europa. Tijelo rada ima sedam poglavlja, a budući da je prvobitno zamišljen kao članak u časopisu, pošto je tekst dostigao veći broj kartica, na poticaj nakladnika autor odlučuje rukopis dodatno proširiti te objaviti u obliku knjige.

Djelo počinje "Zahvalama" (V.), nakon kojih slijedi "Uvod" (str. 1. – 6.), u kojem autor kao glavni cilj rasprave iznosi suprotstavljanje talijanskih i hrvatskih (jugoslavenskih) historiografskih, publicističkih i drugih tekstova o iseljavanju Talijana iz Istre i Rijeke krajem i nakon Drugoga svjetskog rata da bi odgovorio na pitanje "kako" su i "zašto" ti napisi u suprotnosti, odnosno što ih čini ideološki različitim. Uvodi čitatelja u problematiku stavljajući u odnos dva oprečna narativna koncepta, s jedne strane termine o "nacionalnom oslobođenju", "otporu fašizmu", "uspostavi pravednih granica" i "antifašističkoj pobjedi", a s druge o "domovini osakaćenoj na njezinim istočnim granicama", "diktatu nepravednog mira", "progonu i likvidacijama Talijana", "smrti u fojbama", "prisilnom egzilu", "uništenju talijanstva Istre i Rijeke" i dr. U uvodu se još ističe da cilj ovog djela nije objašnjavati zbog čega je došlo do tih događaja ili uspoređivati interpretacije, nego posložiti građu tako da bi se u konačnici iz proizvedenih diskursa obiju strana na vidjelo izvukli kreirani narativi, kao